"कुठरः कुञ्जरश्चैव तथा नागः प्रभाकरः" ॥)
केशः। इति मेदिनी ॥ देशभेदः। इति शब्द-रत्नावली ॥ (पर्व्वतविशेषः ॥ यथा गोः रामायणे ४। ४१। ५०।
"ततः शक्रध्वजाकारः कुञ्जरो नाम पर्व्वतः।
अगस्त्यभवनं तत्र निर्म्मितं विश्वकर्म्मणा" ॥)

कुञ्जरपिप्पली, स्त्री, (कुञ्जरनाम्नी पिप्पली।) गज-पिप्पली। इति शब्दमाला ॥ (गजपिप्पलीशब्दे-ऽस्या विवृतिर्ज्ञेया ॥)

कुञ्जरक्षारमूलं, क्ली, (कुञ्जरपिप्पल्या इव क्षारं उग्रं मूलमस्य।) मूलकम्। इति राजनिर्घण्टः ॥

कुञ्जरा, स्त्री, (कुञ्जः हस्तिदन्त इव पुष्पं अस्त्यस्याः। रप्रत्यये अच् तत अजादित्वात् टाप्।) धातकी। धाइफुल इति भाषा। (अस्याः पर्य्याया यथा,—
"धातकी धातुपुष्पी च ताम्रपुष्पी च कुञ्जरा।
सुभिक्षा बहुपुष्पी च वह्निज्वाला च सा स्मृता"॥
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे। गुणा-श्चास्या धातकीशब्दे ज्ञातव्याः ॥) पाटलावृक्षः। इति मेदिनी ॥ (कुञ्जर+टाप्।) हस्तिनी। इति शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जरारातिः, पुं, (कुञ्जरस्य अरातिः शत्रुः।) शरभः इति हेमचन्द्रः ॥ (सिंहः। इति व्युत्पत्तिलब्धो-ऽर्थः ॥)

कुञ्जरालुकं, क्ली, (कुञ्जरसंज्ञकं आलुकम्।) आलुक-विशेषः। हस्त्यालु। इति शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जराशनः, पुं, (कुञ्जरेण अश्यते। अश भोजने+कर्म्मणि ल्युट्।) अश्वत्थवृक्षः। इत्यमरः। २। ४। २० ॥ (अश्वत्थशब्देऽस्य विवरणं ज्ञेयम् ॥)

कुञ्जरी, स्त्री, (कुञ्जर+जातित्वात् ङीष्।) हस्तिनी। इति शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जलं, क्ली, (कुत्सितं जलमिव जलं यत्र। पृषोदरात् साधुः।) काञ्जिकम्। इत्यमरः। २। ९। ३९ ॥

कुञ्जवल्लरी, स्त्री, (कुञ्जाकृतिरिव कुञ्जाकारा वा वल्लरी।) निकुञ्जिकाम्लावृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

कुञ्जिका, स्त्री, (कुन्ज+ण्वुल्+टाप् इत्वं च।) कृष्णजीरकः। कुञ्चिका इति क्वचित् पाठः। इति जटाधरः ॥ निकुञ्जिकाम्लावृक्षः। इति राज-निर्घण्टः ॥

कुट इ वैकल्ये। इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वां-परं-सकं-सेट्। इदित्।) पञ्चमस्वरी। इ कुण्ट्यते। वैकल्यमिह विकलीकरणम्। कुण्टति जनं शोकः। इति दुर्गादासः ॥

कुट शि कौटिल्ये। इति कविकल्पद्रुमः ॥ (तुदां-परं-अकं-सकञ्च-सेट्।) शि कुटति अकुटीत् चुकोट कौटिल्यमिह कुटिलीभावः कुटिलीकरणञ्च। इति दुर्गादासः ॥

कुट क ङ प्रतापने। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरां-आत्मं-सकं-सेट्।) पञ्चमस्वरी। क ङ कोट-यते। एषोऽन्यैर्न मन्यते। इति दुर्गादासः ॥

कुटः, पुं क्ली, (कुट+कः।) कलशः। इत्यमरः। २। ९। ३२ ॥

कुटः, पुं, (कुट्+कः।) कोटः। इति मेदिनी। गड़ इत्यादि भाषा ॥ शिलाकुट्टम्। पातरभाङ्गा हातुड़ी इति भाषा। वृक्षः। इति हेमचन्द्रः ॥ पर्व्वतः। इति हारावली ॥ (कुटिले त्रि, यथा, ऋग्वेदे १। ४६। ४। "हविषाजारो अपां पिपर्त्ति पपुरिर्नरा। पिता कुटस्य चर्षणिः" ॥)

कुटङ्कः, पुं, (कुर्गृहभूमिः टङ्क्यते आच्छाद्यतेऽनेन। कु+टकि आच्छादने। करणे घञ्।) गृहाच्छाद-नम्। इति शब्दमाला ॥ चाल इति ख्यातः ॥

कुटङ्गकः, पुं, (कुटस्याङ्गमिव। शकन्ध्वादित्वात् साधुः।) वृक्षलतागहनम्। छदिः। चाल इति भाषा। गृहभेदः। इत्यमरटीकायां मुकुटादयः ॥ कुँड़े इति भाषा ॥

कुटचः, पु, (कुटे गिरौ चीयते उत्पद्यते। चि+डः।) कुटजवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका ॥ (कुटजशब्दे गुणादयोऽस्य बोद्धव्याः ॥)

कुटजः, पुं, (कुटे पर्व्वते जायते। जन्+डः।) पुष्प-वृक्षविशेषः। यस्य फलं इन्द्रयवः। कुड़ची इति भाषा ॥ (यथा, माघे ६। ३५।
"कुटजपुष्पपरागकणाः स्फुटं
विदधिरे दधिरेणुविड़म्बनाम्" ॥)
तत्पर्य्यायः। शक्रः २ वत्सकः ३ गिरिमल्लिका ४। इत्यमरः। २। ४। ६६ ॥ कौटजः ५। इति तट्टीका ॥ वृक्षकः ६ शक्रपर्य्यायः ७। इति रत्नमाला ॥ कुटजः ८ काही ९ कालिङ्गः १० मल्लिकापुष्पः ११ प्रावृष्यः १२ शत्रुपादपः १३ वरतिक्तः १४ यवफलः १५ संग्राही १६ पाण्डुरद्रुमः १७ प्रावृ-षेण्यः १८ महागन्धः १९ पाण्डरः २०। इति शब्दरत्नावली ॥ अपि च।
"कुटजः कूटजः कौटो वत्सको गिरिमल्लिका।
कालिङ्गः शत्रुशाखी च मल्लिकापुष्प इत्यपि ॥
इन्द्रो यवफलः प्रोक्तो वृक्षकः पाण्डुरद्रुमः।
कुटजः कटुको रूक्षो दीपनस्तुवरो हिमः" ॥
इति भावप्रकाशः ॥ अस्य गुणाः। कटुत्वम्। तिक्तत्वम्। उष्णत्वम्। कषायत्वम्। अतिसारना-शित्वञ्च। असितस्य तस्य गुणः। रक्तपित्तत्वग्दोषा-र्शोनाशित्वम्। इति राजनिर्घण्टः ॥ कफनाश-कत्वम्। इति राजवल्लभः ॥
("कुटजत्वक्कृतः क्वाथो घनीभूतः सुशीतलः।
लेहितोऽतिविषायुक्तः सर्व्वातीसारनुद्भवेत्" ॥
"कुटजस्य पलं ग्राह्यमष्टभागजले शृतम्।
तथैव विपचेद्भूयो दाड़िमोदकसंयुतम् ॥
यावच्चैवलसीकाभं शृतं तमुपकल्पयेत्।
तस्यार्द्धकर्षतक्रेण पिबेद्रक्तातिसारवान् ॥
अवश्यमरणीयोऽपि मृत्योर्याति न गोचरम्"।
इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहेऽतिसाराधिकारे ॥)
अगस्त्यमुनिः। द्रोणाचार्य्यः। इति मेदिनी ॥

कुटन्नटं, क्ली, (कुटन् वक्रीभवन् सन् नटति। नट स्पन्दने+पचाद्यच्।) कैवर्त्तीमुस्तकम्। इत्यमरः। २। ४। १३१ ॥ केउटिया मुता इति ख्यातम्। केशुर इति नीचोक्तिः। इति तट्टीका ॥
(अस्य व्यवहारो यत्र तद्यथा।
"पद्मकं चन्दनोशीरं पाठां मूर्व्वां कुटन्नटम्" ॥
इति वाभटे चिकित्सास्थाने १० अध्याये।
अस्य पर्य्यायाः यथा।
"कुटन्नटं परं बल्यं मुस्ताभञ्च परीलवम्" ॥
इति वैद्यकरत्नमालायाम् ॥
कोसची मोथा। गुड़तजी इति च। इयन्तु वितु-न्नकनाम्नो वृक्षस्य त्वक् मुस्ताकृतिः ॥
पर्य्यायाश्च-यथा।
"कुटन्नटं दासपुरं बालेयं परिपेलवम्।
प्लवगोपुरगोनर्द्दकैवर्त्तीमुस्तकानि च।
मुस्तावत् पेलवपुटं शुक्राभं स्याद्वितुन्नकम्" ॥
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमभागे ॥ गुणा-श्चास्य वितुन्नकशब्दे ज्ञातव्याः ॥)

कुटन्नटः, पुं, (कुटन् सन् नटति। नट्+अच्।) श्योनाकवृक्षः। इत्यमरः। २। ४। ५७ ॥
(अस्य पर्य्याया यथा।
"श्योनाकः शोषणश्च स्यान्नटकट्वङ्गटुण्टुकः।
मण्डूकपर्णपत्रोणं शुकनासकुटन्नटाः।
दीर्घवृन्तो रलुश्चापि पृथुशिम्बः कटम्भरः" ॥
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥ श्यो-नाकशब्देऽस्य गुणाश्च बोद्धव्याः ॥)

कुटपः, पुं, (कुटात् विपज्जालात् पाति रक्षति। कुट्+पा+कः।) मुनिः। निष्कुटः। गृहसमीपोपव-नम्। (कुट+ "उषिकुटिदलीति"। उणां ३। १४२। इति कपन्।) मानभेदः। स तु कुड़व-परिमाणम्। इति हेमचन्द्रः ॥ कमले क्ली। इति राजनिर्घण्टः ॥

कुटरं, क्ली, (कुट+बाहुलकात् करन्।) कुठरः मन्थानदण्डबन्धनस्तम्भः। इत्यमरटीकायां नील-कण्ठः ॥

कुटरुः, पुं, (कुट+"कुटः किच्च"। उणां ४। ८०। इत्यरुः किच्च।) वस्त्रगृहम्। इत्युणादिकोषः ॥ कानात् तांबु इति भाषा ॥

कुटरुणा, स्त्री, (कुटेषु वृक्षेषु अरुणा। शकन्ध्वा-दित्वात् साधुः।) त्रिवृता। इति रत्नमाला ॥ तेउड़ी इति भाषा ॥

कुटलं, क्ली, (कुटति आच्छादयत्यनेन। कुट्+करणे कलच्।) पटलम्। इति हारावली ॥ चाल छाद इति भाषा ॥

कुटहारिका, स्त्री, (कुटं कलशं हरति जलाद्यानय-नार्थं गृह्णाति या। कुट+हृ+ण्वुल् टाप् इत्वं च।) दासी। इति हेमचन्द्रः ॥

कुटिः, स्त्री, (कुट्यते सञ्चीयते द्रव्यादिभिः असौ। कुट्+"कॄ गॄ शॄ पॄ कुटीति"। उणां ४। १४२। इति इः स च कित्।) गृहम्। इत्यमरटीकायां भरतः ॥

कुटिः, पुं, (कुट्यते छिद्यते ऽसौ। कुट छेदने+"कुटि कंप्योर्नलोपश्च"। उणां ४। १४३। इति इः। स च कित्। धातोर्नलोपश्च।) वृक्षः। इति शब्दरत्नावली ॥ शरीरम्। इति सिद्धान्तकौमु-द्यामुणादिवृत्तिः ॥ (पर्व्वतः। इत्युज्ज्वलदत्तः। ४। १४३ ॥)

कुटिचरः, पुं, (कुटि कुटिलं जले चरतीति। कुटि+